

УДК 371.134: 37.013.42: 37.046

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ І СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УКРАЇНІ

Поліщук Віра Аркадіївна
м.Тернопіль

У статті розкрито організаційно-педагогічні аспекти реалізації прогресивних ідей зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів в освітньому просторі України: висвітлено зарубіжний досвід допрофесійної підготовки і відбору абітурієнтів для навчання у вищій навчальній закладі; підходи до побудови освітньо-професійних програм професійної підготовки фахівців та організації їх навчання.

Ключові слова: соціальна робота, соціально-педагогічна діяльність, соціальний педагог, соціальний працівник, професійна підготовка соціальних педагогів, професійна підготовка соціальних працівників.

Останні десятиліття в Україні характеризуються значною активізацією соціальної і соціально-педагогічної діяльності. Це вимагає створення ефективної системи підготовки працівників соціальної сфери, здатних виконувати на професійному рівні соціальну і соціально-педагогічну діяльність. Грамотна побудова системи професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів пов'язана із вивченням зарубіжного досвіду і реалізацією прогресивних його ідей в освітньому просторі України.

Проаналізувати надбання нашої країни, яка на протязі історичного розвитку до оформлення професійної діяльності у галузі соціальної педагогіки і підготовки відповідних кадрів з серйозними надбаннями.

У кожній країні, в тому числі в Україні, навчання соціальній роботі має базуватися на власній концептуальній моделі. При цьому ми зобов'язані виходити з погляду на Україну як на унікальну багатостраждальну країну. Мало кому довелося пережити те, що випало на долю України в ХХ столітті. На даному етапі розвитку наша країна прагне підійти до визначення соціальної політики, яка допомогла б вирішити проблеми, що нагромаджувалися десятиліттями.

В той же час не можна не враховувати своєрідність процесу становлення професії соціального педагога в Україні, яка на момент свого професійного народження виявилась вже в достатньо зрілому віці, з багатим досвідом, глибоким історичним корінням, традиціями милосердя, соціальної турботи і взаємодопомоги. Офіційне визнання професій «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» скоріше можна назвати юридичним оформленням того, що було вже нагромаджене практикою, теорією, історією народу України протягом свого існування. У цьому полягає особлива складність соціальної ситуації, в якій формується професія соціального педагога і соціального працівника в Україні і система підготовки відповідних фахівців.

У процесі визначення моделі підготовки соціальних педагогів необхідно враховувати і опиратися на економічні та соціальні реформи; адже власне вони впливають і вирішальним чином впливатимуть на сутність соціально-педагогічної діяльності у майбутньому і на систему вимог, що пред'являтимуться до професійних працівників цієї сфери. У зв'язку з цим особливої ваги набуває питання: як готувати майбутніх соціальних педагогів — з врахуванням концептуальних змін і тенденцій, що відбуваються зараз і прогноуються в майбутньому, чи без них. Це питання для України є значущим ще й тому, що професія соціального педагога як і соціального працівника визнана де-юре близько 10 років тому, і система навчання соціально-педагогічної професії, як і сама професія, переживають складний період свого становлення. Визначити вірну стратегію у розвитку соціальної політики, конкретних напрямків і сфер соціальної

роботи, системи підготовки кадрів для цієї сфери, боротися за утвердження і чистоту цієї професії, не допускати її девальвації — для України сьогодні надзвичайно важливі питання.

Сьогодні, йдучи в розвитку соціальної роботи за країнами, які вже подолали багаторічний шлях у цьому напрямку, Україна, звичайно, не може копіювати їх моделі. Проте світовий досвід має стати одним з найважливіших джерел розвитку і вдосконалення системи професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів. Подальше удосконалення соціальної і соціально-педагогічної освіти в Україні можливе за умови конструктивного поєднання вітчизняного і зарубіжного досвіду їх реалізації.

У процесі розробки моделі підготовки соціально-педагогічних кадрів в Україні важливим є виявлення питання про те, яку роль відіграє система соціально-педагогічної освіти в удосконаленні власне соціально-педагогічної роботи, яка міра впливу системи підготовки кадрів для соціально-педагогічної сфери на практику роботи в ній, як вона (система освіти) впливає і чи впливає взагалі на соціальну політику в країні в цілому?

У підготовці соціальних працівників у різних країнах існує багато відмінностей: за кількістю Шкіл соціальної роботи, кількістю студентів на кожного викладача, термінами навчання, за професорсько-викладацьким складом, за навчальними програмами, спеціальностями й спеціалізаціями підготовки. Багатьом країнам притаманні спільні позитивні риси. До позитивних ознак варто віднести етику соціальної роботи: ідеали, відданість своїй справі, служіння людям. Це об'єднує соціальних працівників і соціальних педагогів усього світу. Сучасна система соціальної й соціально-педагогічної освіти вимагає суттєвих змін і потребує удосконалення. На думку дослідників у процесі осмислення можливих шляхів її удосконалення варто увагу звернути на такі аспекти: по-перше, у світовій практиці, зазвичай, виокремлюють три рівні (мікро-, мезо- і макро) втручання фахівців соціальної й соціально-педагогічної сфери у вирішення проблем, які, відповідно, зумовлюють необхідність впровадження трьох рівнів підготовки фахівців.

Базовий рівень навчання передбачає підготовку фахівців, які працюють на «передовій лінії фронту», тобто на рівні особистості, сім'ї, громади. «Я глибоко впевнений,— зауважує Д. Кокс,— що ми маємо спеціально здійснювати професійну підготовку фахівців для виконання цієї архиважкої роботи, і таке навчання за змістом і формою має відображати реальні життєві ситуації»[4, 54]. Людина чи її окрема життєва ситуація, сім'я, громада, сімейно-сусідські спільноти мають стати пріоритетними сферами соціальної і соціально-педагогічної діяльності. Тому проблема спеціальної ґрунтовної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників для роботи з окремим клієнтом, з сім'єю, громадою має стати однією з головних ідей наукового осмислення і практичного вирішення форумів, конференцій, асоціацій, які об'єднують провідних фахівців більшості країн світу.

Другий рівень покликаний здійснювати підготовку фахівців, здатних здійснювати і реалізовувати різноманітні види соціальної і соціально-педагогічної діяльності, які вимагаються соціумом на мезорівні, тобто у профільних соціальних і соціально-педагогічних закладах, установах, службах, орієнтованих на певні групи, категорії клієнтів, що потребують підтримки. Допомоги і сприяння.

Третій рівень йому рівні студенти одержують знання та вміння, які необхідні для того, щоб брати участь в управлінні, плануванні і розробці стратегічних напрямків соціальної робо-

ти.

Кожен рівень повинен мати свого абітурієнта, всі три рівні пов'язані між собою. Кожен рівень важливий і унікальний по своєму, і жоден з них не може досягти своєї мети без двох інших [4, 50-59].

Наступний лейтмотив контексту міжнародного досвіду полягає в тому, що далеко не всі претенденти можуть опанувати фах соціального працівника чи соціального педагога. Формування контингенту студентів, які планують опанувати фах соціального педагога чи соціального працівника має бути особливим через особливості цих професій. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що в більшості країн світу, які входять у Міжнародну асоціацію шкіл соціальної роботи, до претендентів навчатися соціальній роботі чи соціальній педагогіці пред'являється ціла система вимог. Найбільш поширеними серед них є певні вікові обмеження (у Швейцарії, Німеччині, Фінляндії, США, Канаді, Індонезії) та певний освітній рівень (у США, Канаді, Австралії, Коста-Ріка). В Австралії, наприклад, до претендентів навчатися соціальній роботі пред'являється вимога мати завершену університетську освіту або спеціальність типу “людина-людина”; у Коста-Ріка — один рік навчання на гуманітарному факультеті. У таких країнах, як Австралія, Індонезія, Канада, Німеччина, Нова Гвінея, США, Швейцарія до абітурієнтів пред'являється вимога мати досвід практичної соціальної роботи.

Існує ціла система, правда відмінна в різних країнах, психологічних вимог до особистості майбутнього соціального працівника/педагога і його загального розвитку (у Австралії – це інтерв'ю з компетентною особою; у Фінляндії – тести двох видів: національні тести регіональної організації здоров'я і соціальної діяльності – (тест загальної культури) і тести, які формуються працівниками школи для визначення здібностей до соціальної роботи і засвоєння шкільної програми. Процедура цієї групи тестів включає інтерв'ю з соціальним працівником, інтерв'ю з психологом, групову дискусію серед 6–7 кандидатів у присутності двох спостерігачів (соціального працівника і психолога) і особистісні психологічні тести. В Індонезії вимагається сертифікат поліції про бездоганну поведінку, а у Німеччині вивчається навіть релігійна позиція абітурієнта.

У деяких країнах навіть передбачені вимоги до фізичного здоров'я претендентів на оволодіння професією соціального педагога і соціального працівника. Спеціальні екзамени на предмет перевірки стану фізичного здоров'я абітурієнта практикуються, наприклад, в Кореї; спеціальний комплекс фізичних випробувань передбачений і в Індонезії, правда, він може бути відмінений при пред'явленні абітурієнтом сертифікату здоров'я.

В Україні питання спеціального відбору абітурієнтів у вищі навчальні заклади для оволодіння професією соціального працівника, соціального педагога, як і лікаря, психолога знаходиться у стані наукового осмислення і обговорення. Проте окремі вищі навчальні заклади мають певні надбання. Так, у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка розробка методики професійного відбору здійснюється в двох напрямках: формування компактного питальника на основі виділених основних блоків професійно важливих якостей соціального педагога і створення психодіагностичного комплексу. З допомогою питальника вивчається особистісне обґрунтування абітурієнтом причин вибору ним власне цієї професії; своїх життєвих цінностей і цілей; бажання працювати з людьми, які потребують соціального захисту і соціальної допомоги; рівень сформованості інтересу до обраної професії; обізнаність із можливими сферами майбутнього працевлаштування. Головне призначення питальника полягає у виявленні абітурієнтів, які не цілком придатні до оволодіння професією соціального працівника і соціального педагога. Призначення психодіагностичного комплексу полягає у виявленні абітурієнтів, найбільше придатних до оволодіння цими професіями. Правда, окремим і дуже проблемним є питанням нормативно-правового врегулювання реалізації цієї ідеї. Тому ці на-

працювання використовуються, зазвичай, для консультування абітурієнтів, які мають сумнів щодо своєї придатності до роботи у соціальній і соціально-педагогічній сферах.

Варто зауважити, що в ході відбору викладачі інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка враховують рекомендації професійних соціальних працівників, відділів у справах сім'ї і молоді, управлінні освіти, адміністрації соціальних служб та інших осіб, які здатні дати кваліфіковану оцінку даному претенденту як потенційному соціальному працівнику. Вважаємо за доцільне зауважити, що абітурієнтів повинні діагностувати тільки професійні психологи.

В сучасних умовах в нашій країні упродовжються різноманітні форми допрофесійної підготовки, які здійснюються у: загальноосвітніх закладах (школах, ліцеях, гімназіях, технікумах); закладах додаткової освіти (будинках дитячої творчості, соціально-педагогічних клубах, гуртках, факультативах, групах помічників соціальних педагогів і соціальних працівників); вищих закладах освіти (на факультетах майбутнього соціального педагога і соціального працівника, очно-заочних школах соціального педагога і соціального працівника); у процесі взаємодії «загальноосвітній заклад — вищий заклад освіти» (соціально-педагогічних класах, спеціалізованих класах з конкретного профілю, педагогічних коледжах та ліцеях, школах майбутнього соціального педагога і соціального працівника).

Наступний лейтмотив зарубіжного досвіду підготовки фахівців для соціальної сфери полягає в тому, що навчання соціальній роботі не може успішно вирішуватися у відриві від самої практики соціально-педагогічної чи соціальної роботи. Так, наприклад, у Великобританії і США студенти вивчають соціальну роботу на двох рівнях: на рівні коледжу і агентства (аудиторний і практичний курси). Коледж, як навчальний заклад, основну увагу зосереджує на процесі навчання студентів і аналізі його результатів. Агентства – це організації, які займаються соціальною роботою і їх основна функція полягає в забезпеченні функціонування соціальних служб і контролю за якістю їх роботи. Взагалі у США і Великій Британії студенти, які навчаються з метою оволодіти фахом соціального працівника, близько половини навчального часу витрачають на практику під керівництвом супервізора: завершальний етап практики триває близько 80 днів.

Відрядним є факт, що у багатьох вищих закладах освіти України (Запорізькому державному університеті, Київському державному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка у цілісній системі підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників передбачені різноманітні види практичного навчання протягом усього періоду навчання. Аналіз рівня підготовки майбутніх фахівців у цих навчальних закладах свідчить, що практична підготовка слугує органічним доповненням до теоретичних курсів, які вивчають студенти. Окрім того вона допомагає студентам краще усвідомити суть своєї майбутньої професії і знайти своє місце в ній; дає можливість краще їм ознайомитися із сучасним станом соціальної і соціально-педагогічної роботи як в закладах різного типу, так і в службах соціальної і соціально-педагогічної допомоги різним категоріям населення; зрозуміти особливості соціальної і соціально-педагогічної роботи на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, в результаті чого у них розвивається реалістичний підхід до майбутньої професійної діяльності.

Закономірно, що у процесі практичної підготовки студентів встановлюються взаємини партнерської співпраці між соціальними і соціально-педагогічними службами і вищими закладами освіти: така співпраця створює підґрунтя для введення інновацій (нових технологій, діагностик, форм, методів) у роботу соціальних і соціально-педагогічних служб; соціальні працівники і соціальні педагоги, які працюють із студентами, беруть участь у корекції освітньо-професійних програм підготовки майбутніх

фахівців (навчальних планів, програм, змісту окремих дисциплін), сприяють посиленню їх практичного спрямування.

Узагальнюючи вимоги до навчальних планів і програм у зарубіжних країнах, з певною долею умовності нами виокремлені такі основні елементи програми навчання: основні предмети (базові); методи і технології; закон і соціальна робота (блок, що забезпечує захист прав клієнтів і фахівців соціальної і соціально-педагогічної сфер у процесі їх професійної діяльності з дітьми, пенсіонерами, інвалідами та іншими категоріями населення); усі аспекти змісту і методів соціальної/соціально-педагогічної роботи з різними клієнтами.

У процесі формування навчальних планів у багатьох країнах світу враховуються чинники таких чотирьох рівнів: на рівні держави (сфери професійної діяльності, функції фахівців, державний освітній стандарт, тощо); можливості і побажання професорсько-викладацького колективу конкретної Школи соціальної роботи; особливості замовлення на рівень професійної компетенції фахівців "знизу" (від соціуму, громади, клієнтів) і, нарешті, залучення професійних асоціацій і клієнтів до проєктування і організації навчального процесу.

Реальність така, що у своєму прагненні підняти свій про-

фесійний статус, соціальна і соціально-педагогічна професійна діяльність все далі відходить від своїх колишніх функцій, коли вони всього лише компенсували, йшли слідом за проблемами. Для того, щоб зберегти віру в свою професію, її функціонування у світі, що змінюється, професія соціальний педагог і соціальний працівник мають бути на передовій лінії соціально-економічного розвитку і соціально-економічної політики своїх країн, акцентуючи свою діяльність на реалізації основних концепцій цієї політики і створенні оптимальних умов для життєдіяльності і самореалізації кожної людини. Для виконання цього надзвичайно складного завдання і потрібна нова сучасна модель професійного навчання соціальної і соціально-педагогічної роботи.

Перед соціальною і соціально-педагогічною освітою в Україні стоїть складне завдання – збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги людину, зробивши на неї ставку, особливо людину, чия безпека, життєвий рівень, права і благополуччя бажають значного поліпшення. Для вирішення цього завдання потрібен весь досвід, знання, які нагромаджені в нашій країні за останні десятиріччя і які ми повинні навчитися мудро використовувати і розвивати у контексті міжнародного досвіду.

Література і джерела

1. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
2. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / [уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; від. ред. М. Ф. Степко]. – К.: "Освіта України", 2004. – 60 с.
3. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Никало, С. О. Сисоева, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий / [За ред. В. Г. Кременя]. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
4. Обучение практике социальной работы. Международный опыт и перспективы / [под ред. М. Доэла и С. Шардлоу]. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 223 с.
5. Обучение социальной работе: состояние и перспективы. материалы Международных Конгрессов Школ социальной работы / [под ред. В. Г. Бочаровой]. – М., 1997. – 283 с.
6. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. / Собчак Надія Мирославівна. – Тернопіль, 2004. – 181 с.
7. Соціальна робота. Вища освіта України: Методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації: [монографія / під заг. редакцією В. П. Андрущенка, М. І. Михальниченка, В. Г. Кременя]. – К.: ДЦССМ, Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – Кн. 6. – 440 с.

В статье раскрыты организационно-педагогические аспекты реализации прогрессивных идей зарубежного опыта подготовки социальных работников и социальных педагогов в образовательном пространстве Украины: охарактеризован зарубежный опыт допрофессиональной подготовки и отбора абитуриентов для учебы в высшие учебные заведения; подходы к построению образовательно-профессиональных программ подготовки будущих специалистов и организации их обучения.

Ключевые слова: социальная работа, социально-педагогическая деятельность, социальный педагог, социальный работник, профессиональная подготовка социальных педагогов, профессиональная подготовка социальных работников.

The article deals with the organizational and pedagogical aspects of realization of the progressive ideas of foreign experience of social workers and social teachers training in Ukrainian educational space: it is shown the foreign experience of pre-professional training and applicants selection for teaching in higher education establishments, the approaches to the construction of the professional training programs and organizations of their studying.

Key words: social work, social and educational activities, social teacher, social worker, social workers training, social teachers training.